

РЕЦЕНЗИЯ

от

**доц. д-р Живко Ангелов Лефтеров (Нов български университет),
хабилитиран в професионално направление „2.2. История и
археология“, на дисертационния труд на Пламен Светлозаров
Буланов „Преподаването на история и литература в училищната
мрежа в периода 1879–1923 г. и българската национална
идентичност: балкански стереотипи“, представен за придобиване
на образователната и научна степен „доктор“ в професионално
направление „2.2. История и археология“**

Представеният дисертационен труд, с научен ръководител проф. д-р Веселин Методиев, е в обем от 244 стр. и има следната структура: увод, четири глави, заключение и използвана литература.

Проблемите, обект на изследване, могат да бъдат определени като „традиционно актуални“, значими в научно отношение, както и имащи важно обществено значение. Избраният период 1879 – 1923 г., критичен анализ на учебниците по два различни предмета и учебни дисциплини като история и литература, в съчетание с вписването в по-големия контекст на националното изграждане на българската нация и съвременните теоретични модели по този въпрос, допринасят за това дисертацията да притежава безспорен приносен характер, предвид липсата на подобно изследване към настоящия момент. Поради тази причина освен от чисто научна гледна точка, предложеният текст според мен би предизвикал и един по-широк обществен интерес.

В увода дисертантът си поставя и ясно формулира няколко основни цели и задачи. Първата от тях е въз основа на анализа на съдържанието на одобрените от Министерството на народното просвещение учебници да бъдат открити тези послания, които формират представите на младите/подрастващи поколения за тяхната национална общност и заобикалящия ги свят. Акцентът в анализа пада върху оценъчния елемент – „добри“ и „лоши“ герои, „добър“ и „лош“ модел на поведение. Пламен Буланов си поставя и амбициозната цел чрез учебниците по история и литература да даде отговор на въпроса за това какъв по характер е българският национализъм, както и слабите и силни страни на българското национално самосъзнание. Другата основна цел, която той си поставя е да разкрие

кога и до каква степен политическата конюнктура влияе на промените в национален разказ официализиран именно през учебниците. Всичко това според него в крайна сметка би довело до това да *„познаваме идентичността си „еволуция“ през годините“*, което от своя страна пък би спомогнало *„преди всичко да осмислим по-добре причините за своята (текуща) модерна национална идентичност“*.

По отношение на целите Пламен Буланов прави и едно важно уточнение. Предвид това, че във фокуса на изследването е политиката на *„желаната/вменяваната от българските елити идентичност“* извън обектите на изследване остава семейството и неговите приноси в изграждането на идентичността.

Избраната методология на изследването съответства на така поставените от дисертанта цели и задачи.

Без колебание може да се каже, че дисертантът познава в най-висока степен състоянието на изследваните проблеми и то в необходимата дълбочина. За това говори както подробният анализ на всички налични учебници в разглеждания период, така и съществуващата литература по въпроса. Тя не се изчерпва само и единствено с конкретните изследвания върху учебниците, но включва и такава разглеждаща по-общо процесите на развитие на историческата наука и историческо образование в България след Освобождението. Привлечени са и почти всички заглавия на български език, посветени на теоретичните проблеми на националната идентичност, националните общности и формирането на националната държава. Работата с първични източници и извори се допълва и от използването на Държавен вестник, спомени и дневници.

Използваните източници са цитирани коректно, макар и не винаги по общоприетите правила за цитиране. На практика като авторите са привлечени почти всички, които са писали по темата, с някои дребни изключения като статиите на изследователките Румяна Кушева и Веселина Стойчева. Липсва и използване на съществуващата до 1944 г. периодика в областта на педагогиката и просветното дело. В случай най-известно заглавие е излизалото между 1896 и 1949 г. сп. *„Училищен преглед“*, още повече, че цялото течение е дигитализирано и лесно достъпно.

Безспорен принос на дисертацията е издирването на всички учебници в разглеждания период, което говори за наличието на умения за сериозна, методична и педантична издирвателска дейност. Работата с първичния изворов материал допринася за засилване достоверността на изводите и повишаване на доказателствеността на тезите.

Първата глава *„Що е идентичност, нация и национализъм. Как протича „строежът“ на идентичността и нацията“* може да се определи като наистина необходима, предвид самото съдържание на дисертацията. Тя безспорно допринася за по-доброто разбиране и вникване в проблематиката, разглеждана в следващите три глави. Разгледани са основните теоретични постановки на въпросите, вълнуващи дисертанта, а използваната литература говори за нейното задълбочено познаване. Трябва да се отбележи, че Пламен Буланов твърде умело успява да вплете българския случай и балканските нации в съществуващите теоретични модели на гражданска/политическа и етническа нация или познати още и като „източен“ и „западен“ модел. Прави впечатление, че той не се поддава на някой крайни и твърде популярни днес либерални възгледи и характеризира национализма на XIX в. като *„изцяло положително явление“*. По отношение на тази глава единствено бих добавил, че на националната идея е присъщ и силно развит демократизъм, особено когато става въпрос за формиране на нации в условията на чужда политическа власт.

Втората глава *„Учебното съдържание и формиране на модерната българска национална идентичност чрез преподаваните образи в учебниците от 1879 г. до края на XIX век“* е най-голяма в сравнение с останалите, което се обяснява с наистина впечатляващо подробното и скрупулъзно тяхно разглеждане и анализ. То е важно от гледна точка на новосформираната държава и поставянето на първите устойчиви разбирания за България и българите, които ще са в основата на бъдещите учебници през следващите десетилетия. Както и в следващите глави внимание първо е отделено на учебниците по история, а след това на тези по литература.

Третата глава *„Новият век и преподаването по хуманитаристика“* е особено интересна и полезна, тъй като проследява развитието на темите, сюжетите и „героите“ в началото на XX в., появата на нови и формиране на константни образи и интерпретации. В този период отражение дава и зародилото се след 1893 г.

революционно движение на българите в Османската империя, което води до появата както на нови исторически личности, така и до появата на нови автори и произведения в учебниците по литература.

В последната четвърта глава „*Учебното съдържание като рефлексия на краха на националните идеали*“ запознава с това как цялостната ценностна промяна, идейно-политическа безпътица и самозащитни функции на България и българите след погрома в Първата световна война почти веднага дават своето отражение в образователната система. Появява се и темата за войните за национално обединение, разочарованието от загубите и Македония като травма. Появяват се и виновниците – бившите управляващи. За първи път от Освобождението доминиращата и изповядвана от управляващата партия БЗНС политическа идеология се намесва повече или по-малко в съдържанието на учебниците както по история, така и по литература.

Тук може би е мястото да се спомене, че дисертантът е обърнал специално внимание и на самите автори на различните учебници. Техните биографии, професии и обществена активност, а оттам и личностното им формиране дават отражение и на съдържанието на учебниците. Авторите разбирания, нагласи и ценността система по неизбежност са вплетени в големия национален разказ.

В своето заключение Пламен Буланов сполучливо откроява темите, които са константна величина и почти не търпят промени – героизмът по време на Средновековието и националноосвободителното движение, любовта на българите към учението и културата и др. В ролята на антагонист също винаги има един постоянен – гъркът, на когото са вменени всевъзможни злини и недостатъци. Другият „лош герой“ – турчинът, все пак търпи известна градация на образа в положителен смисъл. Също така дисертантът на базата на направения анализ прави обобщението, че в крайна сметка българският национализъм е със силно изразени самозащитни функции, което се вижда и може да бъде проследено и през учебниците, в които не присъства агресия по отношение на съседните народи, но българското етническо пространство е отчетливо очертано. Една от водещите нишки е свързана с това, че се формира представа за българската нация като първоначален културен и образователен факт, а едва след това политически.

Цялостното впечатление от представения за защита текст безспорно говори за сериозни и задълбочени теоретични знания, притежавани от докторанта, както в областта на учебниците, учебното съдържание, общественият и политически контекст, но също така и в областта на твърде активния през последните десетилетия дебат за националната идентичност и националните общности и съпътстващите ги проблемни полета. Всичко това само по себе си е доказателство за способността на Пламен Буланов да провежда самостоятелни научни изследвания. Дисертационният труд съдържа теоретични обобщения и решения на научни проблеми, които представляват оригинален принос в съвременната българска историческа наука.

Авторефератът като съдържание отговаря на изискваните от закона елементи и съответства на основните положения на дисертационния труд. Неговият подробен характер и акценти, следват структурата на основния текст, като дават реална картина на въпросите и проблемите разгледани във всяка една от главите и маркирани в настоящата рецензия. Можело е обаче приносите да бъдат по-добре обобщени и дефинирани.

Докторантът има две публикации по дисертационния си труд, едната от които е в периодичното издание (Годишник) на департамент „История“ на НБУ, а другата в едно от авторитетните научни списание в областта – „История“. Трябва да споменем и другите научно-изследователски активности на Пламен Буланов, които говорят за придобития от него специфичен опит. Сред тях са неговите участия в изследователски проекти към Централния фонд на стратегическо развитие на НБУ: „1969-та: Между кича и свободата“, „1968: Преживяването на един половин вековен юбилей“, „Архивното наследство на проф. Петър Мутафчиев“. Благодарение на тях той има възможност да разшири своите знания и експертиза, работейки в Научния архив на БАН, архива на Литературния музей. Уменията се допълват от участие в подготовката и провеждането на кръгли маси, изложби и презентации, а също така и в създаването на уеб страници. Тук е мястото да се отбележи и приносът на докторанта в селекцията и обработката на богатия архивен фонд на Учебно-практическото и изследователско звено (УПИЗ) към НБУ „проф. Пламен С. Цветков“.

Освен изброените активности Пламен Буланов участва с научни доклади и съобщения в общо шест конференции и кръгли маси.

Необходимо е да отбележа също така, че познавам Пламен Буланов от времето когато той беше студент в магистърска програма „История, политика и религия“. Впечатленията ми са за колега имащ задълбочен и траен интерес към историята като наука, характеризиращ се с любознателност, системно четене, познаване на историографията. Пламен Буланов притежава и още едно важно качество – възможност за критично осмисляне на тематиката до степен да подлага на съмнение различни утвърдени историографски интерпретации.

Препоръките към текста могат да бъдат сведени до няколко по-основни бележки:

– В увода липсва задължителният за такъв тип изследване историографски преглед и съответно критичен анализ. Той дава отправна насока към приносните моменти, които пък както бе отбелязано, не са добре дефинирани както в дисертацията, така и в автореферата.

– От методологична гледна точка смятам, че би било само в плюс на текста, ако се засили елементът на взаимовръзка между учебниците и доминиращата към момента на тяхното изготвяне историография и съответно присъщите ѝ възгледи по отделни темите.

– Прави впечатление твърде честото използване на думи като вменяване, пропаганда, внушение, елит и техните производни глаголни и прилагателни форми (над 250 пъти), което на моменти оставя читателя с впечатлението за някаква системна и целенасочена „конспирация“ на „елитите“, в която участват авторите на учебниците.

– При не малко цитати липсват данни за източника.

– Срещат се и непознати за мен термини и словосъчетания, които не са цитати, като „интерналсоциалистическа“, „унитианство“ и др., които обаче вероятно са плод на недоглеждане.

– Има и правописни грешки, които са по-скоро технически, тъй като става въпрос за липса на отделни букви в думите, изпуснати съюзи, изпуснати кавички и др.

* * *

В заключение категорично мога да кажа, че представеният за защита дисертационен труд отговоря на академичните стандарти и притежава необходимите качества за успешна защита. Поради тази причина убедено ще гласувам „ЗА“ присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Пламен Светлозаров Буланов, което препоръчвам да направят и останалите членове на уважаемото Научно жури.

7 юни 2021 г.

доц. д-р Живко Лефтеров